İNSÂN

﴿٧٦﴾ سُورَةُ الْاِنْسَانِ

Sûrei İnsan, Sûrei Dehir, Sûrei Ebrar, Sûrei, Emşac, «Hel etâ» Sûresi dahi denilen bu Sûrei celîle Mücahid ve Katâde rivayetlerinde medenî denilmiştir. Hasen ve İkrime dahi Medenî olduğunu ve ancak « وَلَا تُطِعْ مِنْهُمْ اٰثِمًا اَوْ كَفُورًا » bir âyetinin Mekkî bulunduğunu söylemişler, lâkin çokları hepsi Mekkî demişlerdir. Zemahşerî, Razî, Beyzavî, Ebüssüud, nisaborî hep Mekkî olduğunu kaydetmişler, Ebu Hayyan da buna cumhur kavli demiştir. Âlûsî derki İbni âdilden cumhura göre alelitlak medenî olduğu menkuldur. Şi'a da Medenî olduğuna kail olmuşlardır.

Âyetleri - Bilâ hılâf otuz birdir.

Kelimeleri - İki yüz kırk.

Harfleri - Bin elli üç.

Fasılası - Yalnız ا harfidir.

Sûrei Kıyame, Kıyamet ve ölüm ahvalini beyan ile başlamış, insanın mükellefiyyeti, hayatı ile gayesinin ebedî hayat olduğunu anlatmak üzere ölülerin ihyasına kudreti isbat ile hıtam bulmuştu. Bu Sûre de insanın mebde'i hılkati ve hikmeti tekâmüliyle sa'yi beşerin fevâidini göstermek üzere o hayatı, o hatime ve gayeyi tevzıyh edecektir.

Sh:»5489

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

﴿١﴾ هَلْ اَتٰى عَلَى الْاِنْسَانِ حِينٌ مِنَ الدَّهْرِ لَمْ يَكُنْ شَيْئًا مَذْكُورًا ﴿٢﴾ اِنَّا خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ مِنْ نُطْفَةٍ اَمْشَاجٍ نَبْتَلِيهِ فَجَعَلْنَاهُ سَمِيعًا بَصِيرًا ﴿٣﴾ اِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ اِمَّا شَاكِرًا وَاِمَّا كَفُورًا ﴿٤﴾ اِنَّآ اَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ سَلَاسِلَا وَاَغْلَالًا

وَسَعِيرًا ﴿٥﴾ اِنَّ الْاَبْرَارَ يَشْرَبُونَ مِنْ كَاْسٍ كَانَ مِزَاجُهَا
كَافُورًاۚ ﴿٦﴾ عَيْنًا يَشْرَبُ بِهَا عِبَادُ اللّٰهِ يُفَجِّرُونَهَا تَفْجِيرًا
﴿٧﴾ يُوفُونَ بِالنَّذْرِ وَيَخَافُونَ يَوْمًا كَانَ شَرُّهُ مُسْتَطِيرًا ﴿٨﴾
وَيُطْعِمُونَ الطَّعَامَ عَلٰى حُبِّهٖ مِسْكِينًا وَيَتِيمًا وَاَسِيرًا ﴿٩﴾ اِنَّمَا
نُطْعِمُكُمْ لِوَجْهِ اللّٰهِ لَانُرِيدُ مِنْكُمْ جَزَآءً وَلَا شُكُورًا ﴿١٠﴾ اِنَّا
نَخَافُ مِنْ رَبِّنَا يَوْمًا عَبُوسًا قَمْطَرِيرًا ﴿١١﴾ فَوَقٰيهُمُ اللّٰهُ شَرَّ
ذٰلِكَ الْيَوْمِ وَلَقّٰيهُمْ نَضْرَةً وَسُرُورًاۚ ﴿١٢﴾ وَجَزٰيهُمْ بِمَا صَبَرُوا
جَنَّةً وَحَرِيرًاۙ ﴿١٣﴾ مُتَّكِـِٕينَ فِيهَا عَلَى الْاَرَآئِكِۚ لَايَرَوْنَ فِيهَا
شَمْسًا وَلَا زَمْهَرِيرًاۚ﴿﴾

Sh:»5490

﴿١٤﴾ وَدَانِيَةً عَلَيْهِمْ ظِلَالُهَا وَذُلِّلَتْ قُطُوفُهَا تَذْلِيلًا ﴿١٥﴾
وَيُطَافُ عَلَيْهِمْ بِاٰنِيَةٍ مِنْ فِضَّةٍ وَاَكْوَابٍ كَانَتْ قَوَارِيرَاۙ ﴿١٦﴾
قَوَارِيرَ مِنْ فِضَّةٍ قَدَّرُوهَا تَقْدِيرًا ﴿١٧﴾ وَيُسْقَوْنَ فِيهَا كَاْسًا
كَانَ مِزَاجُهَا زَنْجَبِيلًاۚ ﴿١٨﴾ عَيْنًا فِيهَا تُسَمّٰى سَلْسَبِيلًا

﴿١٩﴾ وَيَطُوفُ عَلَيْهِمْ وِلْدَانٌ مُخَلَّدُونَ ۚ اِذَا رَاَيْتَهُمْ حَسِبْتَهُمْ
لُؤْلُؤًا مَنْثُورًا ﴿٢٠﴾ وَاِذَا رَاَيْتَ ثَمَّ رَاَيْتَ نَعِيمًا وَمُلْكًا
كَبِيرًا ﴿٢١﴾ عَالِيَهُمْ ثِيَابُ سُنْدُسٍ خُضْرٌ وَاِسْتَبْرَقٌ ۖ وَحُلُّوٓا
اَسَاوِرَ مِنْ فِضَّةٍ ۚ وَسَقٰيهُمْ رَبُّهُمْ شَرَابًا طَهُورًا ﴿٢٢﴾ اِنَّ هٰذَا
كَانَ لَكُمْ جَزَآءً وَكَانَ سَعْيُكُمْ مَشْكُورًا ﴿٢٣﴾

Meali Şerifi

Fil'hakîka geldi insan üzerine dehirden bir müddet o anılır bir şey olmadı 1 Çünkü biz yarattık o insanı bir takım katgılarla mezcedilmiş (emşac) bir nutfeden, evire çevire mübtelâ kılmak üzerede onu bir semî' basîr yaptık 2 Her halde biz ona yolu gösterdik, ister şâkir olsun ister nankör kâfir 3 Çünkü biz, kâfirler için, zincirler, tomruklar, bir de Seıyr hazırladık 4 Haberiniz olsun ebrar (hayır sabihi iyi insanlar) öyle dolgun bir kadehten içeceklerdir ki mizacı olmuştur kâfur 5 Bir çeşme, ondan Allahın kulları içer, güzel, yollar açarak akıtırlar onu akıtırlar 6 Adaklarını yerine getirirler ve şerri

salgın olan bir günden korkarlar 7 Miskîne, yetîme, esire seve seve yemek yedirirler 8 Size ancak "livechillâh" it'am ediyoruz, sizden ne bir karşılık isteriz ne de bir teşekkür 9 Çünkü biz rabbımızdan korkarız, bir suratsız kara günden (derler) 10 Allah da onları o günün şerrinden korur ve kendilerini bir parlaklıkla bir sürûre indirir 11 Ve sabırlarına mukabil onlara bir Cennet ve bir harîr verir 12 Orada erîkeler üzerine dayanmışlardır ne Güneş görürler onlarda ne de zemherîr 13 Üzerlerine o Cennet gölgeleri sarkmış ve devşirimleri mebzûl mebzûl önlerine konmuştur 14 Hem dolaşılır üzerlerine gümüşten kaplar ve küplerle ki billûrlar 15 Gümüşten billûrlar, onları türlü türlü biçime koymuşlardır 16 Ve orada bir kadeh sunulur ki katgısı olmuştur zencefil 17 Bir çeşme ki denir selsebîl 18 Ve dolanır etraflarına muhalled evlâdlar, görünce onları sanırsın saçılmış inciler 19 Ve gördüğün zaman orada bir na'îm ve pek büyük bir mülk görürsün 20 Üstlerinde bir sündüs esvab yem yeşil ve kalın istebrak, gümüşten bileziklerle süslenmişler, rabları onlara bir şarabı tahûr sonmaktadır 21 Şöyle diye ki işte bu sizin bir mükâfatınızdı, sa'yiniz meşkûr oldu 22

1. ﴿هَلْ اَتٰى﴾ - HEL, istifham harflerinde olmakla beraber ba'zan « هَلْ هٰذَآ اِلَّا بَشَرٌ » gibi « ما » ma'nasında nefiy, ba'zan da burada olduğu gibi « قد »

ma'nasında isbat yerinde kullanılır. Müfessirîn burada ve « هَلْ اَتٰيكَ حَدِيثُ الْغَاشِيَةِ » de « قد » ma'nasında olduğunu söylemişlerdir. Bunun iki vechi vardır.

BİRİSİ, hel aslında « قد » ma'nasına tahkîk veya takrib için olmaktırki hakikaten geldi yâhud yaklaştı geldi demek olur.

BİRİSİ de istifhamı takrîrî olmak suretiyle geldimi geldi «geldiya!» diye aynî ma'nayı ifade etmesidir. Bununla insan hılkatinin tekvin tarihinde te'ehhürü tahkık ve takrir olunmuşturki sonra da bunun hikmeti derece derece terbiye ve ıstıfa ile tekemmül ettirilerek mebde' ve

gayeyi anlayacak ma'rifetullah ile sirri teklîfe kabil bir hale getirilerek kendi şuur ve gayretiyle ileri doğru daha yüksek bir hayata ıstıfa için Sûrei Mülkün başında geçtiği üzere imtihan ve ibtilâ meydanına sevk olduğu anlatılacak, ve şükrünü bilmeyip bu vazîfeden kaçınmak için kâfirlik edenlerin felâketleriyle şükrünü bilip vazîfelerini yapan ebrarın temiz ruhları ve tarzı mesaiyleri ve anın semeresi olarak Âhırette irdikleri

hayatın zevkleri tasvir oluncaktır. ﴿عَلَى الْاِنْسَانِ﴾ İnsan üzerine - burada insandan murad Âdem, veya Benî Âdem diyen kaviller varsa da zâhir olan Âdem ve Benî Âdem hepsine şamil olan cinsi insandır. Ve huküm, her ferdi hakkında sadıktır. ﴿حِينٌ مِنَ الدَّهْرِ﴾ Dehirden bir hîn -

EDDEHR, Sûrei Câsiyede de geçtiği gibi Râgıbın beyanı vechile aslı ma'nasında âlemin vücudunun mebde'inden inkızasına kadar bütün müddeti, ya'ni zemanı küll demektir. Ve burada bu ma'nayadır. Gayrımuayyen uzun zamanlara da ıtlak olunur. Zaman ise bunun hılâfına olarak az müddete de çok müddete de denir. Ya'ni zaman silsilelerinin yekûnuna da parçalarına da zaman denildiği halde asıl dehir vahid olan külle ve ba'zan da büyük kısımlarına denir. Meselâ bir saat, birgün, bir ay müddete zaman denir, dehir denilmez ve bundan dolayı Fıkıhta yemîn mes'elelerinde dehrin ma'rife ve nekire hallerindeki ma'nalarının ekallini ta'yin hususunda Ashabın ve müctehidînin ıhtilâfları olmuştur. İmamı a'zam nekire olan dehrin ekalli ma'nasını ta'yinde tevakkuf etmiş « لَا اَدْرِى » demiştir.

HÎN, zamandan, az veya çok mahdûd bir müddete denilir. Külle ıtlak edilmez, vakıt gibi cüz'e ıtlak edilir. Burada dehrin mebde'i olan hılkatı âlem ile insanın hılkatı hadleriyle mahdûddur. Nekire olması ise haddizatinde

mahdud olmakla beraber insana nazaran mikdarının mechûl olduğuna işarettir. Ya'ni şu muhakkak ki insan cinsi âlemin hılkatinden hayli müddet sonra yaratılmıştır. Âlemin hılkatiyle başlıyan dehirden, insan cinsinin yaratılmasına kadar sizin için mechûl ve maamafih bu iki hadd ile mahdûd bir müddet cereyan etmiş, insana doğru gelmiştir. O haldeki ﴿لَمْ يَكُنْ شَيْئًا مَذْكُورًا﴾ o müddet zarfından insan anılır, bu nam ile tanınır bir şey olmamıştır. - Bu cümle insandan hal yâhud «hîn» in sıfatıdır. Ve nefiy kayde müteveccihtir. Hiç bir şey olmamış degil, mezkûr bir şey olmamıştır. Mezkûr, hem kesr ile zikirden hem de zamm ile zükürden olabilir. Aslı ma'na mücerred insan lâfzının söylenmesi değil, bununla kasd olunan mefhum ve medlûl olduğu için mazmumdan olmak daha ma'kuldür. Maamafih meksûr da bundan eamdır. Ya'ni insan namiyle anılan, anlaşılan insanlık mahiyyetiyle düşünülen bir şey olmamış, bugün insan unvaniyle tesavvur olunup zikorulunan cins vücud bulmamıştı, ancak insan unvaniyle tanınmayan bir şey olmuştu. Bidayetinde ilk maddeleri olan anasır, meadin, sonra onlardan tavır tavır yaratılıp mütevassıt maddeleri olan nebatî hayvanî gıdalar « سُلَالَةٍ مِنْ طِينٍ » sonra onlardan süzülen ve yakın maddesi olan nutfeye doğru peyderpey etvar ve meratib içinde gelen bir şey olmuş, lâkin insan diye

mezkûr olan şey olmamıştı. Hâkikat insanın her ferdi gibi cinsi de kadîm değildir, hâdistir. Hem dehrin başlangıcından, âlemin hılkatinden çok sonra vücude gelmiştir. Niçin öyle olmuş da daha evvel olmamış?

2. ﴿اِنَّـا خَلَقْنَـا الْاِنْسَـانَ﴾ - Çünkü insanı biz şöyle yarattık: - Ya'ni o kendi kendine, kendi keyfine göre olmadı, basît ve mahdûd bir mertebede mühmel olarak kalmak için de yaratılmadı, şu vechile yaratıldı ﴿مِنْ نُـطْفَةٍ﴾ bir nutfeden - Râgıbın beyan ettiği üzere nutfe esasen

Sh:»5494

safî suya denir. Erkeğin suyuna da nutfe denilmiştir. Urfte nutfe ile menî müteradif gibi addedilmiştir. Lâkin Sûrei Kıyamenin âhirinde de geçtiği vechile Kur'anda « نُطْفَةً مِنْ مَنِيٍّ يُمْنٰى » diye nutfenin menîden bir cüz olduğu ifade olunmuş « لَيْسَ مِنْ كُلِّ الْمَاءِ يَكُونُ الْوَلَدُ » hadîsi şerifinde de külli ifradî ile min külli mâ'in değil, külli mecmu'î ile minküllilmai buyurulmuş olmasından veledin husule geldiği o suyun, mecmuımâ olan bütün bir menî değil, onun bir cüz'ünden ıbaret olduğu anlatılmış bulunduğundan nutfe, menîden bir cüz olan halıs tohumun adı olduğu anlaşılır. Sonra insan cinsinin bir nutfeden yaratılmış olmasının zâhiri Âdemin de bir nutfeden yaratılmış olduğunu ifade eder. Şu kadarki o nutfenin bir insandan gelmemiş olmasını istilzam eyler, « خَلَقَهُ مِنْ تُرَابٍ ۰ ﴿مِنْ سُلَالَةٍ﴾ ۰ ﴿مِنْ طِينٍ﴾ » de bu olmak gerektir. Gerçi «

» ile Âdemin buradan istisnasına da istidlâl edilebilir. Lâkin « ﴿مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ طِينٍ﴾ ، ﴿ثُمَّ قَالَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ﴾ » gibi diğer

âyetler, türabdan, tîynden hılkatin mebde' ı'tibariyle olduğunu gösterdiği gibi « ﴿خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ﴾ ، ﴿خَلَقَكُمْ مِنْ طِينٍ﴾ » gibi umuma hıtab eden

âyetlerde mebde' noktai nazarından bunların bütün insanlar hakkında sadık olduğunu anlattığından

Âdemin bir insan ile mesbuk olmıyan bir nutfeden yaratılmış olmasına münafi olmıyacağı cihetle « خَلَقَ الْاِنْسَانَ مِنْ صَلْصَالٍ كَالْفَخَّارِ » de olduğu gibi burada da cins mebdei

olarak vârid olan « مِنْ نُطْفَةٍ » ıtlakından hiç bir insan istisna edilmemek daha zâhirdir. Fakat o nasıl

bir nutfe ﴿اَمْشَاجٍ﴾

EMŞAC - Nutfeye sıfat yapılan bu kelime, bir şeyi bir şey'e karıştırmak, mezc etmek ma'nasında olan

meşc maddesinden olduğu belli, ancak, müfred veya cemi' olduğunda ıhtilâf edilmiştir. Sahib keşşaf

müfred olan nutfeye sıfat olduğu için « بَرْمَةٌ اَعْشَارٌ ، بُرْدٌ اَكْيَاشٌ » ta'birleri gibi elfazı

müfrededen olmasını ihtiyar etmiştir. Ve «nutfetin emşacin»

denilmekle nutfetin meşcin denilmesinde fark olmadığını, burada meşcin cem'i olmak sahih olmayıp ikisinin de mahlût, memzûc gibi karışık demek olduğunu söylemiştir. Lâkin emşac lâfzından zâhir olan sebeb esbab, ketif ektaf, şehîd eşhad gibi cemi' olmasıdırki müfredi sebeb vezninde meşec, ketif vezninde meşic, şehîd vezninde meşîcdir. Onun için ekser müfessirîn ahlât diye tefsîr etmişlerdir. Bu surette müfrede sıfat olması zati emşacin taktirinde olarak emşaclı yâhud ahlâttan ıbaret, ya'ni her biri karışık eczaden mürekkeb halîtalar mecmuu olan nutfe demek olması i'tibariyledir. Müfred olduğu surette eczasının bir kerre terkib ve mezci mülâhaza edilen bir halîta, cemi' olduğu surette ise eczasından her biri başkaca bir halîta olan muhtelif halîtaların imtizacları mülâhaza edilen katmerli halîta demek olur. Filvaki' ahlât, muhtelık demek olan (halat) ın cem'idir. Muhtelif anasırın ıhtilâtiyle husule gelen ve kimyevî bir surette yekdiğeriyle imtizac ettiğinden dolayı mizac dahi ta'bir olunan kan, safra', sevda', balgam «lenfa = lymphe» gibi karışık kimyevî mürekkebatı mahsusaya ahlât ıtlak olunur. Şu halde nutfenin emşacı nedir? Şübhe yokki bu nutfenin tam bir tahlili ile bilinecek bir şeydir. Bunun tamanını ise ancak yapan bilir. Bunu sade meşîc, karışık ma'nasına anlıyanların çoğu nutfenin rahimde kadın menîsiyle ıhtilâtı, ya'ni telkîh hali diye telakkî etmişlerdir. Lâkin nutfe o vakıt uluk ve aleka namını aldığı cihetle emşac vasfının daha evvel olması zâhirdir. Ba'zıları da kan ve emsali ahlât demişlerdir. Mervî olan tefsirler içinde ikisi şayanı dikkattir. Birincisi, Keşşafta mezkûr

olduğu üzere İbni Mes'ud Hazretlerinden «nutfenin uruku». İkincisi Katâdeden elvan ve etvar Nutfenin uruku zâhiren menînin elyafından ibaret zannedilebilerse de nutfe asıl tohumdan ıbaret olan zürriyyet huceyresi olmak üzere mülâhaza edilince onun uruku: damarları hayatî teşekkülünde haiz olduğü muhtelif

Sh:»5496

hususiyyetleri çizen hututı esasiyyedir ki ilk maddei musavveresi olan protupilazmasında, nüveyyesinde, gışasında, bünyesine, uzviyyetine dahil ve evsafında insan hususiyyeti mündemic olan ve künhü henüz tahlilâti fenniyyenin mâverasında Atomik inceliklere kadar varan damarlar demek olur ki bunlar önce mezkûr olmıyan şeylerden başlamıştır. Nutfenin elvan ve etvarı ta'biri de teşekkülüne kadar geçirdiği ve gayri mezkûr şeylerden süzüle süzüle keyfiyetten keyfiyyete tahvil olunarak geldiği müteaddid ıstıfa meratibindeki ahval ve etvar ile bundan sonra aleka, mudga, muhallaka yapılarak gecireceği rüşeym ve cenîn hallerindeki etvara şamil olabilir, Hasılı insan bizatihi ve lizatihi kâmil ve kendiliğinden mevcud bir kadîm olmadığı gibi bir anda yaratılıvermiş basît bir mahlûk da değil, dehrin bidayetinden beri devir devir, tavır tavır yaradıla gelmiş gayri mezkûr şeylerin süzülüp biribirlerine katıla katıla imtizac ettirilmiş ve terbiye

edile edile bir takım evsaf ve hususıyyat ilâve olunarak yetiştirilmiş emşacdan mürekkeb bir nutfeden yaratılmıştır. Basît olmıyan böyle bir nutfe yaratılmak için evvelâ alîm, hakîm, dilediğini yapar fâıli muhtar bir halikın sun'una mütevakkıf olduğu gibi, sonra mezc ve terkib ve terbiye olunacak basît eczanın halk ve terkib-ü tasfiyesine de tab'an mevkuf olduğundan dolayı insanın hılkati dehr ile beraber başlamış, bu nutfenin tekvininden sonraya te'ahhur etmiştir. Şu halde bunda ılmi ilâhîdeki insan tabiat ve mahiyyetinin hiç ıktizası yok değil, fakat o tabiat fâıl ve müessir değil, kendine kalsa hiçbir şey yapamıyacak olan âciz ve muhtac bir mümkin tabiati ve ıhtiyacı ıktizasıdır. Onun için huküm, tabiatin değil, ona hâkim olan hâlık ve sânı' Hak tealânındır ki o tabîat kendi haddi zatinde yok, onun ılminde sâbittir. Düşünmeli ki basît bir müvellidülmâ diye yad olunan şey ile emşac bir nutfe denilen şey arasında ne büyük fark vardır. Sonra da düşünmeli

ki emşac bir nutfe diye anılan şey ile insan denilen şey arasında tabîat bakımından aşılmıyacak ne büyük bir hatvei terakkî ne yüksek bir eseri san'at-u kudret vardır. Ve işte bu âyetler insanlara bilhassa bunu duyurmak ve göstermek içindir. Evet insan kendi kendine olmadığı gibi basît bir hılkat ile de yaratılıvermedi.

Allah tealâ onu şanı azemetiyle gittikçe tekemmül ettirmek ve en aşağı mertebeden kendine doğru en yüksek mertebelere irdirmek üzere işe yaramazlarını atıp temizlerini süzmek suretiyle emşac bir nutfeden yarattı, ki böyle yaratmanın hikmeti şununla beyan olunuyor. ﴿نَبْتَلِيهِ﴾ öyle ki onu mübtelâ kılmak üzere evire çevire - ya'ni o insanı öyle yaratıp artık bitti diye südâ ve mühmel bırakıvermek için değil, onu bir takım emanat ve tekâlîf ile mükellef kılıp kendisine duygular, vazîfeler mihnetler yükleterek imtihana çekmek ve Sûrei Mülkün başında «

اَلَّذِى خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيٰوةَ لِيَبْلُوَكُمْ اَيُّكُمْ اَحْسَنُ عَمَلًا

» diye beyan olunduğu ve Sûrei Kıyamenin âhırinde «

اَلَيْسَ ذٰلِكَ بِقَادِرٍ عَلٰٓى اَنْ يُحْيِىَ الْمَوْتٰى

» diye ıhtar kılındığı vechile daha ileri bir âlemde yüksek bir hayata geçirmek üzere tavırdan tavra evire çevire yarattık. Bu ibtilâ ve mükellefiyyetle ileri doğru neticelerini kabil olması ve verilen emirleri, edilen irşadları dinleyip önünü ardını görerek ona göre yoluna gitmesi için ﴿فَجَعَلْنَاهُ سَمِيعًا بَصِيرًا﴾ yarattık da onu bir semî' basîr yaptık - gerek kendisinde ve gerek âfakta işitilecek görülecek tenzilî, tekvinî âyât ve delâili işitecek, görecek, basîretle bilip ona göre şuur ile vazîfesini yapacak mükellef bir mahlûk dehrin bidayetinden beri nice etvardan geçirilip kale gelmez nice şeylerden süzülüp nice katğılarla mezc edilerek husule getirilmiş emşac bir nutfeden « وَقَدْ خَلَقَكُمْ اَطْوَارًا » medlûlünce evirile çevirile

Sh:»5498

tesviye edildikten sonra « ثُمَّ اَنْشَاْنَاهُ خَلْقًا اٰخَرَ » mazmununca bam başka bir ruhanî hılkate mazher edilmiş semî' basîr mevt ve hayat geçitleriyle mübtelâ, henüz varacağı gayeye varmamış, ölümden sonra da bir hayata namzed ve yolcu bir mahluktur. Şu halde hakkiyle semî' basîr olmıyan ve rabbına karşı vazîfelerini düşünmiyen kimseler insan unvanına lâyık değildirler. Görülüyorki insanın bu suretle ta'rîfi hayvanı natık ta'rîfinden daha derin ve daha güzeldir. « نَبْتَلِيهِ » kaydi umumiyyetle Kur'anda beyan oluna gelen mükellefiyyetlerin hepsine işaret olmakla beraber bilhassa Sûrei Mülkten beri anlatılan ve ez cümle Sûrei Kıyamede tasvir olunan ve bundan sonra bu Sûrede ve ileri Sûrelerde ıhtarı tevâlî edecek olan mukadderatı beşere müte'allık vazîfe mihnetlerin ve mücazat ve mükâfat ibtilâlarını icmal eder « بَصِيرًا » vasfının yine Sûrei Kıyamede geçen « بَلِ الْاِنْسَانُ عَلٰى نَفْسِهٖ بَصِيرَةٌ » âyetini hususî bir ıhtarı vardır. Burada Razî tefsirinde kaydedildiği vechile rivayet olunuyorki: Hazreti Sıddık bu âyeti işittiği vakıt « يَا لَيْتَهَا كَانَتْ تَمَّتْ فَلَا نُبْتَلَى » ah nolurdu o taman olsaydı da mübtelâ

kılınmasaydık» demişti. Bu temenni Hazreti Sıddıkın bu âyeti ne ince bir vukuf ve basîret ile anlamış olduğunu gösterir. Çünkü bunda insanın noksanını ve tekemmül için istıkbale aid vezaîfinin ağırlığını derinden duyan bir nidayi haşyet vardır. Filvaki' bu iki âyet insanın hılkat tarihinde hikmeti te'ahhuru, geçirdiği istıfa mertebeleriyle sureti tekvîni hali ve istıkbali ile mahiyyeti ve mukadderatı bakımlarından çok derin uçları ve ince saçakları ihtiva eden ve nice nice amellerin tahlil ve tetkıklerine müsaid hututı esasiyyesini tenvir eyliyen ledünniyyatı telhıs ve icmal etmiş, aslını, hılkatın mebdeinden beri en derin, en güzîde damarlarından toplanıp süzülerek bir tavrı mahsusta zübde edilen bir usarecik, mahiyyetini tabiatin kendiliğinden yetişmesi ve atlaması ihtimali olmıyan yüksek bir tekâmül hatvesiyle doğrudan

doğru Hâlık tealânın sıfat ve sun'unu tecelli ettiren sem'u basar ve basîret gibi bir hakikati ruhaniyye olarak ta'rif ederken, hikmeti halkiyle bütün mukadderatını da bir ucu kendi şuur ve iradesine bağlanmış olan tekemmül için ibtilâ ve mes'uliyyet kanununda hülâsa eylemiştir. Ve bu suretle insan diye anılan şey'in gayesine ermiş tam ma'nasiyle mütekâmil ve dehrin son ucuna gelmiş veya ölümiyle bütün mukadderatı

tükenip bitecek bir şeyden ibaret olmayıp rabbından geldiği gibi «

«اِلٰى رَبِّكَ يَوْمَئِذٍ الْمُسْتَقَرُّ ۙ» ve «اِلٰى رَبِّكَ يَوْمَئِذٍ الْمَسَاقُ ۚ

buyurulduğu vechile yine rabbına gitmek üzere altı Seıyr, ucu nu'îme varan ve tehlüke ve mihnetlerle dulu

bir yolun yolcusu olduğu anlatılmıştır. İbtilânın bu iki ciheti tasrih ve tevzih olunmak üzere buyuruluyorki 3.

﴿اِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ﴾ herhalde biz ona doğru yolu gösterdik - yol «

«اِلٰى رَبِّكَ يَوْمَئِذٍ الْمُسْتَقَرُّ ۙ» ve «اِلٰى رَبِّكَ يَوْمَئِذٍ الْمَسَاقُ ۚ» ve «

اَنَّ اِلٰى رَبِّكَ الْمُنْتَهٰى ۙ» gibi âyetlerin nâtık olduğu ve Fâtihada beyan edildiği vechile

doğrudan doğru Allaha ve halıs ni'metlerine götüren ve Kur'an ile da'vet olunan hak İslâm dînidir. Ya'ni

âfak-u enfüste mebde' ve gayesiyle Hak yolunu göstermek üzere işitilecek ve görülecek ve düşünülecek

tenzîlî ve tekvînî; naklî ve aklî âyetler, deliller, alâmetler nasb-u ikame ederek ve insana sem'-u basar ve

basîret kuvveleri vererek ona nereden gelip nereye gideceğini ve son murada irmek için rabbına ne yolda

gitmek ve ne gibi vazîfeler yapmak lâzım geleceğini anlatarak irşad eyledik

﴿اِمَّا شَاكِرًا وَاِمَّا كَفُورًا﴾ gerek şâkir olsun o insan gerek nankör kâfir - ya'ni isterse o

irşad ve hidayet ni'metinin kadrini bilerek rabbına şükretmek üzere iyman ve hüsni niyyetle o Hak yoluna

sûlûk edip mihnetlere göğüs gererek çalışsın, gayei kemale yürüsün, isterse nankörlükle küfr

edip

teklif ve tekammülden kaçınarak, bu irşad ve hidayete karşı, işitmez, görmezceden gelerek bu ibtilâ âlemi olan Dünya hayatta kalmak istesin, o cihet kendisine, kendi ıhtiyarına aiddir. Her iki halde de yol gösterilmiş bulunuyor. Bu hidayet ve irşaddan sonra şakir ve kâfir taksîminde bir taraftan şükre tergib bir taraftan da küfürden tahzir için « اِعْمَلُوا مَاشِئْتُمْ » tarzında ıhtiyari beşere hitab eden mücmel bir va'd-ü va'îd vardır. Onun için leff-ü neşri gayri müretteb üslûbiyle evvelâ küfr-ü küfrandan tahzirin ılleti 4. ﴿اِنَّآ اَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ سَلَاسِلَا وَاَغْلَالًا وَسَعِيرًا﴾ çünkü biz kâfirler için zincirler, tomruklar ve bir Seıyr, çılgın bir ateş hazırlamışızdır. - Ya'ni dileyen bunlara ıhtiyar etsin, lâkin bunlar basîreti olanlar için ıhtiyar edilecek, tehammül olunacak şeyler olmadığı için her halde küfr-ü küfrandan sakınmak lâzım gelir, mealinde kısaca tefhim olunduktan sonra şükr-ü iyman, birr-ü ihsan ile çalışanların ruhlarının temizliğiyle tarzı hayatları ve semerei mesaîleri, Dünya hayatın geçici zevklerine ve sâgarı sernigûn olmağa müheyya humarlı ışretlerine meftun olanları imrendirecek ve hasretlerini artıracak bir surette beyan ve tafsıl olunmak üzere buyuruluyor ki 5. ﴿اِنَّ الْاَبْرَارَ﴾ haberiniz olsun ebrar -

EBRAR, «berr» in cem'dir, rabb erbab gibi. Fâil venzi ef'al diye cemi'lenebildiğine göre «barr» ın cem'i de olabileceği söylenmiştir. Berr, birr sahibi, ya'ni kemaliyle hayır sahibi mutî' iyi insan demektir. Hakkullahı eda ve nezrini iyfa eder kimse diye de ta'rif edilmiştir. Hasenden, karıncayı incitmez, şerre razı olmaz kimse diye de merviydir. Sûrei Bakarede « لَيْسَ الْبِرَّ اَنْ تُوَلُّوا وُجُوهَكُمْ » âyetine, Ali imranda « لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتّٰى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ ۬ » âyetine bak.

BARR; iyilik ve ihsan yapan, bir de ahdinde ve yemîninde sadık olan ma'nalarına gelir. Burada şâkir olanların

güzel halleri ve akıbetleri beyan olunurken onlardan ebrar unvaniyle ta'bir olunması, bir ta'rif demek olup bunların nâil oldukları yüksek kerametlere istihkakları bu vasf ile olduğuna, ya'ni şükürden murad şükri amelî olup bunun birr-ü hayır ve ihsan ve sedâkat ile iyfa olunacağına tenbihtir. Böyle birr-ü hayır sahibi iyi insanlar ﴿يَشْرَبُونَ﴾ içerler - ya'ni Âhırette içecekler, kâfirlerin Seıyrde yanmaları, Âhıretteki

akıbetleri olduğu gibi mukabilinde zikrolunan ebrarın da sürblerinden murad Âhıretteki şürbleri demek olur.

﴿مِنْ كَاْسٍ﴾ Bir ke'istenki -

KEİS, kâse yukarılarda da geçtiği vechile dolgun kadehe ıtlak olunur. Boş olursa keis denmez. Meşhur de hakikatı, içinde içki bulanan kabın kendisidir. Bilhassa içindeki içkiye de ıtlak olunur. İçki içenlerin asıl maksadları gayesi olan neş'e olduğu için sonra da zikri sebeb iradei müsebbeb tarikıyle keis, tam neş'eden mecaz olurki edebiyyatta isti'mali bu ma'na ile urf olmuştur. Şu halde tam ma'nasiyle dolgun kadeh neş'esinde hiç humar olmıyan hal ve istıkbalinde her türlü gamm-ü kederden azade olan safî bir hayat zevkı demek olur. Böyle bir hayat ise « وَاِنَّ الدَّارَ الْاٰخِرَةَ لَهِيَ الْحَيَوَانُ» mısdakınca ancak hayatı âhıredir. Çünkü Dünyanın hiç bir neş'esi yokturki keder ve humarı bulunmasın. Bu ma'nada müverrih âlî ne güzel söylemiştir:

Neş'e ümmid ettiğin sâgar de senden gamlıdır:

Bir dokun bin âh dinle kâsei fağfûrdan.

Onun için ke'is ta'birinde gözetilen tam neş'e ma'nası Dünya kadehlerinde, Dünya şarablarında yoktur.

Onlar bir neş'eye bedel bin tahrib ile doludur. Bundan dolayı Kur'anda Dünya şarabı «

«﴿وَاِثْمُهُمَآ اَكْبَرُ مِنْ نَفْعِهِمَا﴾ ۰ ﴿رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ﴾

diye tavsîf olunduğu halde Âhıret şarabı « شَرَابًا طَهُورًا » ile

Sh:»5502

tavsif olunmuşturki: bu, Dünyada ancak mutlak bir iyman, safî bir aşk neş'esi ile ruhanî bir gaye halinde mülâhaza olunabilir. Bunda zevkı cismanîden zevkı ruhanîye husni fanî mir'âtından cemali mutlak şevkına geçen öyle derin ve lâyezal bir neş'ei vısal vardırki yolunda Dünyadan geçilir canlar feda edilir.

Canı canan dilemiş vermemek olmaz ey dil !

Ne niza' eyliyelim ol ne senindir ne benim.

Denilir. Ve bun neş'eyi duyanlardırki «

لَاتَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِى سَبِيلِ اللّٰهِ اَمْوَاتًا بَلْ اَحْيَآءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ

» ve «

اُولٰٓئِكَ هُمُ الصِّدِّيقُونَ وَالشُّهَدَآءُ عِنْدَ رَبِّهِمْ لَهُمْ اَجْرُهُمْ وَنُورُهُمْ

» tebşirleriyle ındallah ebedî hayatta serşarı camikâm olurlar. Bu Âhıret neş'esinden gafil olup da bütün lezzetlerini Dünya hayatın zevkında tüketmek istiyenler, âlâmı Dünyayı yalnız Dünya şarabının dolmak ihtimali olmıyan ve cüz'î bir neş'eye bedel türlü acılıklar, türlü humarlarla âlûde ve akıbet kırılmağa mahkûm bulunan boş veya eksik sagarinden aradıkları için Allah tealâ onlara rağmen ebrarın temiz ruhlariyle zevkı uhrevî ve ebedî neş'ei hayatını birçok Sûrelerde olduğu gibi burada da dolgun bir kâsei ışret ve temiz bir içki demek olan şurbi ke'is ve şarabı tahûr zevk-u neş'esiyle beyan ve tasvir buyurmuştur. Bu ke's ile içilen içkinin mizacı Dünya içkilerinin mizacına benzemeyip her türlü şaibeden ve nâhoş kokulardan âri gayet temiz ve sonunda tasrih olunacağı üzere bir «şarabı tahûr» olduğu anlatılmak üzere de buyuruluyorki:

﴿كَانَ مِزَاجُهَا كَافُورًا﴾ onun, ya'ni o ke'sin mizacı bir kâfur olmuştur. -

MİZAC, ismi alet ma'nasında olarak bir şey'e mezc olunan katgı demektirki hassası onda tebarüz eder. Meselâ bir şerbete katılan gül suyu onun mizacı olmuştur. «ha» zamiri ke'se raci'dir. Keis dolu kabın kendisinin ismi olduğuna göre kâfur, kadehin mizacı olmuş olur. Bu ise

o ke'sin sırçasi, « قَوَارِيرَ مِنْ فِضَّةٍ » den anlaşılacağı vechile kâfur tıynetinde beyaz ve hoş demek olabileceği gibi o ke'sin içine katılan içkinin kâfur hassasında görülmedik bir içki demek olduğunu da ifade edebilir. Bundan başka mizacı olmak kabın kendisinden ziyade içindeki içkiye daha münasib olacağına nazaran burada ke'isten murad içindeki içilecek şey demek olup onun mizacı da o içilecek içkiye katılan temiz ve hoş bir katgı demek olur. Evvelki ma'naya göre kâfur, ma'ruf ma'nasında mülâhaza olunabilir. Ma'lûmki kâfur beyaz ve zarif bir renkte hoş kokulu, serin, antiseptik, ya'ni te'affüne muzadd ve mizacı kalbi takviye etmek hasasını hâiz, meşhur bir şeydir. Bir ke'sin kendisinin bu mizacta olması onun temizliğini hoşluğunu letâfetini ifade eden bedi' bir isti'arei temsîliyye olur. Ve ikinci, üçüncü ma'nalara göre ise kâfur, ma'ruf olan ma'nasında değil, Dünyada ma'lûm olmıyan bambaşka bir içki veya içki katgısı dremek olur. Filhakika bu ma'naca kâfur, Cennet çeşmelerinden bir çeşmenin ismi diye merviydir. Bu surette ebrar o dolgun kadehten bu kâfur denilen çeşmenin suyunu veya mizacı o çeşmeden katılan bir Cennet şarabını içecekler demek olur. Bu takdirde 6. ﴿عَيْنًا﴾ - kâfurdan bedel veya atfı beyandır. Ya'ni o ke'sin mizacı olan kâfur bir ayn: bir çeşme, ta'biri âharle, bir menba', bir kaynak gözü, bir pinardır. İkinci ve evvelki takdirde ise « يَشْرَبُونَ » nin mef'ulüdür. Ya'ni mizacı kâfur olan o ke'isten mütemadiyen akan ve ebedî hayat menba'ı olan bir çeşme suyu veya o su ile mezc edilmiş bir içki içerler. Ki buna Sûrei Vakıada sabikunun vasfında « وَكَأْسٍ مِنْ مَعِينٍ ايُصَدَّعُونَ عَنْهَا وَلَا يُنْزِفُونَ » Sûrei Saffatta «

عَنْهَا يُنْزَفُونَ » denilmiştir. Burada kâfur, orada « بَيْضَآءَ لَذَّةٍ لِلشَّارِبِينَ » Sûrei Muhammedde « مِنْ لَبَنٍ لَمْ يَتَغَيَّرْ طَعْمُهُ » gibi evsaf mütekarib mazmunlardır. O kâfur veya o içtikleri öyle bir çeşme ki ﴿يَشْرَبُ بِهَا عِبَادُ اللّٰهِ﴾

Sh:»5504

onunla yâhud ondan Allahın kulları içer ﴿يُفَجِّرُونَهَا تَفْجِيرًا﴾ güzel yollarla akıtırlar da onu akıtırlar - istedikleri yerlere kolay kolay cereyan ettirler, diledikleri gibi kana kana içerler. Abdullah ibni Ahmedin Zeva'i düzzühhadda ibni şevzîden rivayetine göre: altın masuraları vardı, su, onları ta'kıb eder اهـ. Burada «Ibadullah» yine o ebrarın kendileri, şürb de evvelkinin beyan ve tevzıyhi olmak muhtemil ise de e'amm olmak daha zâhirdir. Bu surette çeşme o ebrarın Dünyadaki hayratı, Ibadullahın şürbü ondan umumun intifa' ve istifadeleri, ebrarın kâfur mizaclı dolgun ke'isten içmeleri de Âhırette onun sevabından irdikleri ebedî saadet neş'esi demek olur. Bunun şu suretle iyzahı da bu ma'nayı anlatır. 7. ﴿يُوفُونَ بِالنَّذْرِ﴾ ilh ... - Çünkü bu, o ebrar isminin icmalen anlattığı ma'nayı bir nevi' tafsıl olmak üzere onları Âhırette o murada irmelerine sebeb olan Dünyadaki hallerini, ahlaklarını, haleti ruhiyye ve fikr-ü emelleriyle hayır amellerinin esasını ve semerelerini beyana şüru'dur. Ya'ni onlar ne suretle o birre

irer, o tefcîri yaparlar? Denilirse, buyuruluyorki, nezirlerini iyfa ederler,

NEZR, ahid ve adak demektirki bir kimsenin üzerine vâcib olmıyan hayırlı bir işi kendine vâcib kılarak yapayım diye te'ahhüd etmesidir. Ve şübhe yokki kendine vâcib olmıyan nafileyi üzerine alıp da iyfa eden kimseler, kendilerine vâcib olan vazîfeleri evleviyyetle iyfa ederler. Bu haysiyyetle « يُوفُونَ بِالنَّذْرِ » gerek kendilerinin iyacabı ve gerek Hak tealânın iycabı ile üzerlerine vâcib olan her türlü vecîbe ve vazîfelerini iyfa ederler demek olur. Ve bu suretle « وَالَّذِينَ هُمْ لِاَمَانَاتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رَاعُونَ » âyeti mazmuniyle « لَا يَزَالُ الْعَبْدُ يَتَقَرَّبُ اِلَيَّ بِالنَّوَافِلِ حَتَّى اَكُونَ سَمْعَهُ وَ بَصَرَهُ الخ » hadîsi kudsîsi mazmununu ihtiva eyler. « يُوفُونَ » muzari' sıygası da bu iyfada

istimrarlarını ifade eyler, ya'ni bir iki iyfa ile kalıvermezler, müstemirren iyfa eder dururlar, hem de yaptıklarına magrur olup da artık yetişir diye gafil davranmazlar ﴿وَيَخَافُونَ يَوْمًا كَانَ شَرُّهُ مُسْتَطِيرًا﴾ ve şerri müstatîr olan bir günden

korkarlar - o endişe ile korunur dururlar.

MUSTATÎR, uçan, uçuşan, yangının veya sabahın intişarı gibi âfaka dağılıp yayılmak isti'dadında bulunan demektir. 8. ﴿وَيُطْعِمُونَ الطَّعَامَ عَلٰى حُبِّهٖ﴾ - Burada «عَلٰى حُبِّهٖ» zamirin merci'ine göre iki ma'na ifade eder.

BİRİSİ, taama sevgileri, ya'ni kendi ihtiyacları hasebiyle istek ve arzuları bulunmakla beraber demektir ki «﴿وَاٰتَى الْمَالَ عَلٰى حُبِّهٖ﴾. ﴿لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتّٰى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ﴾» mazmunudur.

BİRİSİ DE, o it'amı kerhen değil, bütün kalblerinden isteye isteye seve seve demektir ki her birinin bir vechi vardır. ﴿مِسْكِينًا وَيَتِيمًا وَاَسِيرًا﴾ -

MİSKİN, kendi kendine iktisabdan âciz,

YETİM, kâsibi ölmüş, kendisi de âciz,

ESİR, memlûk olup olmamaktan, Ebu Müslim olup olmamaktan eamm olarak her hangi bir esîr olursa olsun. Burada esîrlere, düşgünlere hüsni muameleye mühim bir tenbih vardır. Esîr, kendisine katil ve sair her hangi bir muamele yapılabilmeğe mahkûm bir haldedir. Onun katletmek lâzımsa önce katletmeli, fakat kaydi esaretle bağlandıktan sonra da işkence etmeyip mümkin olabildiği kadar insanca bakmalıdır. Rivayet olunur ki Resulullaha esîr getirilir, o onu müslimanlardan ba'zılarına teslim eder, buna ihsan et, güzel bak diye emrederdi, iki gün üç gün onun yanında kalır, o müslim, ona kendi nefsine tercih eder surette bakardı. Katâde demiştir ki o gün onların esîrleri müşrikler idi, müslim

Sh:»5506

kardeşin ise elbette it'amına daha lâyıktır اهـ. Müslim esîre muavenet, daha ziyade onun esaretten halâsına sa'y ile olur. Sonra onlar bu it'amdan bir garaz ve ıvaz beklemezler. 9. ﴿اِنَّمَا نُطْعِمُكُمْ لِوَجْهِ اللّٰهِ الخ﴾ - böyle derler. Lâkin bunu sarahaten yüzlerine söylemez, kalblerinden ve halleriyle söylerler. Onun için burada böyle derler diye tasrih

edilmemiş kavil, zımnî olarak ifade edilmiştir.

LİVECHİLLÂH, Allah yüzü, bâkı olan Âhıret vichesi, Allah rızası demektir. 10. ﴿عَبُوسًا﴾ Abus - bed çehreli, ya'ni içinde bulunanların yüzlerini ekşitip fenalaştıracak olan kara gün ﴿قَمْطَرِيرًا﴾ çatık suratlı - deniliyor ki bu kelime, devenin telkıh sırasında bikr ile yâhud doğururken tazyık halinde kuyruğunu kaldırıp burnunu çevirerek ve iki kutrunu, ya'ni yanlarını derliyerek aldığı çalımlı veya sıkıntılı vaz'ıyyetini anlatan « قَمْطَرَتِ النَّاقَةُ » ta'birinden me'huz olarak iki gözünün arasını çatıp şiddetle çîni cebîn gösteren, ya'ni abuslukta şidetli veya şerri birbirine girmiş gibi zorlu ve dehşetli veya uzun ve imtidadlı ma'nâlarına tefsîr olunmuştur ki o gün, Kıyamet günüdür. 11. ﴿فَوَقٰيهُمُ اللّٰهُ شَرَّ ذٰلِكَ الْيَوْمِ وَلَقّٰيهُمْ نَضْرَةً وَسُرُورًا﴾ Bu da Dünyadaki o haleti ruhiyye ile mesainin sonundaki semeresini, Âhıretteki neticesini beyana şüru'dur ki « يَشْرَبُونَ مِنْ كَاْسٍ » ile icmal edilen neş'e ve saadeti tavzıh ve tafsıldir. 12. ﴿وَجَزٰيهُمْ بِمَا صَبَرُوا﴾ - bununla sabır, ebrarın muvaffakıyyetleri esbabından biri olan en mümtaz hasletleri olduğuna ve bu suretle şükr ile sabrı câmi' bulunduklarına da işaret olunmuştur.

﴿جَنَّةً﴾ Cennet - diledikleri gibi yiyip içecekleri dilnişîn bir

bostan. ﴿وَحَرِيرًا﴾ bir harîr « وَلِبَاسُهُمْ فِيهَا حَرِيرٌ » mantukunca bir ipek ki geyerler,

ziynetlenirler. - Bu nadaret-ü sürûr, ve Cennet-ü harîr şu hal ile beyan olunuyor - 13.

﴿مُتَّكِـِٔينَ فِيهَا عَلَى الْاَرَآئِكِ﴾ erîkeler üzerine dayanıp kurularak:

ERÎKE, hacele, ya'ni gelin odasına kurulan serîr, donatılmış koltuk ﴿زَمْهَرِيرًا﴾ zemheri,

şiddetli soğuk, - çünkü sıcağın şiddeti azâb olduğu gibi soğuğun şiddeti de azâbdır. 16.

﴿قَوَارِيرَ مِنْ فِضَّةٍ﴾ gümüşten karureler, billûrlar. - Ma'lûm ki gümüş ile sırça billûrun

tabiatleri muhteliftir, gümüşten sırça veya billûr olmamak lâzım gelir. Lâkin burada bedi' bir istiare yapılmış,

gümüş beyazlığiyle billûr berraklığının safasını hâvî muhtelif biçimde Kaplar tasvir olunmuştur. Ki bunda

kâfur mizacına da delâlet vardır. 17. ﴿كَاْسًا كَانَ مِزَاجُهَا زَنْجَبِيلًا﴾

ZENCEBİL, zencefil dediğimiz ma'ruf hoş kokulu baharın ismidir ki, ba'zı meşrubata katılmasında hoş

bir lezzet ve rayiha hasıl eder. Evvelâ kâfur mizaclı ke'Sûrei, burada da zencefil mizaclı ke's denilmesinden

ve birinde şürb, birinde sakıy ta'bir edilmesinden iki nevi' ke's anlaşılıyor ki birinin kesbî, birini vehbî

olmasına işaret olsa gerektir. 18. ﴿سَلْسَبِيلًا﴾ -

SELSEBİL, ilk evvel Kur'anda işitilmiş bir kelime olduğu söylenmiş, bunun selsel ve selsâl gibi selâset ve teselsül ma'nâlariyle alâkadar olarak akımı müteselsil ve içimi ve yudumu boğaza dokunmıyacak surette gayet kolay ve tatlı mefhumunu ifade ettiği de söylenmiştir. Mücahid, cereyanı kuvvetli, içimi kolay demiş, Mukatil de suyu istedikleri meclise diledikleri gibi teselsül eder bir ayn demiştir.

Sh:»5508

Katâdeden rivayet olunduğuna göre Arşın tahtinde Adin Cennetinden nebe'an edip bütün Cennetlere teselsül eden bir ayndır. Bahirde derki: bunun zâhiri bir ism olmayıp insiyağda selis mezakta sehl diye bir tavsıf olmak gerektir. Çünkü hakikaten ism olsa idi te'nis ve Alemiyyetten dolayı gayrı munsarif olmak lâzım gelirdi اهـ. Maamafih « سَلَاسِلًا وَقَوَارِيرًا » gibi fasılaya riayet için tenvinlenmiş olması da melhuzdur. Bazıları da bunun «bir yol iste» manasına « سَلْ سَبِيلًا » terkibinden menkul bir ism olması ihtimalini söylemişlerdir ki ona bir yol arıyanlar, ondan içebilirler ma'nasını îyma eder, demektir 19. ﴿وَيَطُوفُ عَلَيْهِمْ﴾ ilh...

20. ﴿وَاِذَا رَاَيْتَ ثَمَّ﴾ ve gördüğün vakıt orada - ya'ni o Cennette gözün her nereye ilişse ﴿رَاَيْتَ نَعِيمًا وَمُلْكًا كَبِيرًا﴾ bir na'îm ve pek büyük bir mülk görürsün. - Kederden, gıll-ü gışten âzade saf bir ni'met ve tavsîfe sığmaz büyük bir saltanat. Ki mahsûs ve ma'kule şamildir. Bazıları demiştir ki o büyük mülk, tekvin ve meşiyyet mülküdür ki bir şey irâde ettikleri zaman oluverir. Ve işbu « اِذَا رَاَيْتَ » hıtabında Resulâllaha ve ümmetine bunu bir va'd vardır.21. ﴿عَالِيَهُمْ﴾ - o na'îm ehlinin görüldükleri sırada: veyâ üzerlerine tavaf olunurken hallerini şerhtir. Y'ani « رَاَيْتَ » mazmunundan yâhud « يَطُوفُ عَلَيْهِمْ » zamirinden veya ta yukarıdaki « مُتَّكِئِينَ » den hal olarak harîri iyzahtır. Ya'ni o na'îm ehlini gördüğün vakıt veya vildanı muhalledun ile etraflarında dolaşıldığı veya erîkeler üzere oturdukları sırada haller üstlerinde geyim yâhud üst taraflarında tezyinat olarak ﴿ثِيَابُ سُنْدُسٍ خُضْرٌ﴾ yeşil sündüs esvablar - sündüs namı verilen gayet ince ve zarif ipek kumaşlardan yeşil kisveler. ﴿وَاِسْتَبْرَقٌ﴾ « اِسْتَبْرَقٌ » - kalın

Sh:»5509

veya sırmalı ipek kumaşlar ki « يَلْبَسُونَ مِنْ سُنْدُسٍ وَاِسْتَبْرَقٍ » medlûlüne nazaran

sırasına göre geyinirler veya oturdukları mevkı'ler aşağıdan yukarı ve yukarıdan aşağı bunlarla donatılmıştır. Aslı Arabî olmıyan sündüs ve istebrak kelimelerinde çok sözler söylenmiş ise de bizim anlayacağımız ince ve kalın ipek kumaşların en güzelleridir. ﴿وَحُلُّوٓا اَسَاوِرَ مِنْ فِضَّةٍ﴾ ve gümüşten bileziklerle hılyelenmişler, süslenmişlerdir. - Bu « حُلُّوٓا » zamiri, hizmet eden vildani muhalleduna raci' olduğuna göre bunların böyle süslenmeleri ma'kuldur. Ehli Cennetten olan kadınlar hakkında da yaraşır. Erkekler hakkında bu tarzda süslenmek nasıl menduh olabilir? Diye bir suâl hatıra gelebilir. Bunu ehli Cennetin zevkine havale etmek, cevabı kâfi olabilirse de ma'kul bir vecih de yok değildir. Çünkü kollarındaki bu bileziklerdirki ehli Cennetin Dünyada elleriyle yapıp ıhtisas peyda etmiş oldukları salih amellerin timsali olan mükâfattır. Ba'zı âyetlerde altın ve gümüş bilezikler diye bunların meratibindeki ıhtilâfa da işaret buyurulmuştur. Ba'zıları gümüş hizmet edenlerin, altın hizmet olunanlarındır, burada hizmet edenlerin hilyesi olmak i'tibariyle gümüş denilmiştir demişlerse de altının parlaklığına mukabil gümüşün rengindeki beyazlığın daha ziyade ıhlâs ve safveti temsil etmesi ve bir de altına nisbetle kesretinden dolayı umuma menfeati daha şumullü olması hasiyyetleriyle burada sade gümüş denilmiş olması daha muvafıktır. Sonra şu da unutulmamak gerektirki bu gümüş ma'lûm olan gümüş değil, o âleme mahsûs olan bir gümüştür. Bu âyetin mazmunu, cismanî, ruhanî daha ba'zı işarî ma'nalar ilham edebilirse de onlar zevklerin inceliklerine aid ledünniyyattır. Bütün bunlar en son olarak şu zevk ve neş'ede hulâsa

edilmiştir: ﴿وَسَقٰيهُمْ رَبُّهُمْ شَرَابًا طَهُورًا﴾ ve onlara rabları bir şarabı tahûr sunmaktadır.

Sh:»5510

- Ki hem temiz, hem de hiç bir keder ve leke bırakmıyacak vechile gayet temizleyici, hem tarih hem mutahhir bir şarabı. Ki önce zikrolunan biri kâfur mizaclı, diğeri zencefil mizaclı iki nev'in ikisine de fâık ve sakyı doğrudan doğru rabbül'âlemîne müsned olan, hiç bir katgı katılmamış, safayı mutlak ile safî ve tahuriyyet vasfiyle mümtaz tertemiz bir içki, cemali hakka kavuşmak neş'esidir. Bu şarabın tahuriyyeti hakkında vârid olan rivayetler: Ebu Kulâbeden: yiyecekler, içecekler verilir, en sonunda da bir şarabı tahûr sunulurki bununla kâlbleri ve bütün içleri tertemiz olur. Ve dışlarından misk kokusu gibi bir ter halinde feyezan eder. Mukatilden: Cennet kapısında bir menba'dırki herkim ondan içerse Allah tealâ onun kalbinde gıll-ü gış ve hasedden veya içinde kirden, lekeden eser bırakmaz hepsini nezi' eder çıkarır «وَنَزَعْنَا مَا فِى صُدُورِهِمْ مِنْ غِلٍّ اِخْوَانًا». Diğer taraftan bunda Dünya şarablarında bulunan lekelerden eser yoktur. Bidayetinde olmadığı gibi nihayetinde de yoktur. Ba'zıları da demişlerdirki bununla murad sırf ruhanî olan bir şarabdır o bütün mâsivadan geçiren tecellîi rabbanîdir.

صفاء ولا ماء ولطف ولا هواء ونور ولا نار وروح ولا جسم

Bir safa var su yok, bir letafet var heva yok, bir nur var nar yok, bir ruh var cisim yok.

İbni fârıdın Hamriyye kasîdesi bu ma'na üzere yazılmıştır. Meselâ tâiyyesindeki şu beyit ile de bunu kasd eylemiştir:

سقونی وقالوا لا تغن ولو سقوا جبال حنین ما سقونی لغنت

Bana içirdiler de «tegannî etme!» Dediler, halbuki bana' içirdiklerini Huney dağlarına içirseler onlar tegannî ederlerdi. Hikâye olunurki Bâyazîdi bestamîye bu âyetten suâl etmişler: demişki: onlara bir şarabı

tahûr sundu, onları başkasına mahabbetten tathîr etti. Sonra da demişki:

Sh:»5511

Allah tealânın bir şarabı vardırki onun kullarının en fazîletliler için iddihar buyurmuştur. Onu onlara doğrudan doğru kendisi iska eder, içtilermi coşarlar, coştularmı uçarlar, uçtularmı irerler, irdilermi ayrılmazlar, onlar « فِى مَقْعَدِ صِدْقٍ عِنْدَ مَلِيكٍ مُقْتَدِرٍ » sirrine mazherdirler. Razî zikrettiği vücuhün sonunda bir ma'nayı işarî olarak buradaki içkilerin hepsini böyle bir tarzı ruhanîde takrir ederek derki: ruh, Melâike âlemindendir. Melâikenin ekâbir bir eazımının cevherlerinden bu ervah üzerine feyezan eden envar, susuzlukları gideren ve bedeni takviye eden tatlı suya benzer. Menba' suları pınarlar, sâfîlikte, çoklukta, kuvvette mütefavit oldukları gibi envarı ulviyye menba'larıda öyledir. Ba'zıları barid ve yabis tabi'atte kâfurîdirler. Bunun sahibi Dünyada havuf-u bükâ ve inkıbaz makamındadır. Ba'zıları da hârr ve yabis tabi'atte zencebîlîdirler. Bu haletin sahibi de Allah tealânın mâsivasına az iltifat eder, ecsam ve cismaniyyata az ehemmiyyet verir. Sonra ruhı beşerî kaynaktan kaynağa, nûrdan nûra intikal eder gider. Ve şek yokturki esbab ve müsebbebat nuri mutlak olan vacibülvucud cellecelâlühu ve azze kemalühuye irtika ile nihayet bulurlar. O makama vasıl olup da o şarabdan içince önce içilen içkilerin hepsi münhazım

hattâ fânî olurlar. Çünkü Allah tealânın nuri celâl ve kibriyası karşısında bütün mâsivallâhın nuru muzmahill olur. Ve işte sıddîkînin seyrinin âhiri, terakki ve kemalde derecelerinin müntehası budur. Bu sebeble Cenabı Allah ebrarın sevabını zikrederken « وَسَقٰيهُمْ رَبُّهُمْ شَرَابًا طَهُورًا » ile hitam vermiştir اهـ. Şöyle diyerekki 22. ﴿اِنَّ هٰذَا كَانَ لَكُمْ جَزَآءً وَكَانَ سَعْيُكُمْ مَشْكُورًا﴾ işte bu sizin için hazırlanmış bir karşılık idi ve sa'iyniz meşkûr oldu - Dünyadaki çalışmalarınız boşa gitmedi, kadri takdir olunup daha büyük mükâfat ile karşılandı. Bu hıtab ehli Cennetin Cennete girip kendileri için hazırlanmış olan na'imî müşahede ettikleri zamanki tehni'e hıtabını hikâyedir. Ya'ni o zaman böyle denecektir.

Ilmi

Sh:»5512

ilâhîdeki takdiri ezelîyi ıhbar ile Dünyadakilere bir va'd hıtabı olmak da muhtemildir.

Kâfirlere hazırlanan selâsil ve aglâl ve seıyre mukabil şâkirlere, ebrara hazırlanan nadaret ve sürûr, Cennet-ü harîr, o na'îmi safî ve mülki kebîr ile şerabı tahûr, sa'yi meşkûr neş'ei kusvasını beyandan sonra « اِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ » mazmununu tahkîk ve tevzîh siyakında buyuruluyorki:

﴿٢٣﴾ اِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْاٰنَ تَنْزِيلًاۚ ﴿٢٤﴾ فَاصْبِرْ
لِحُكْمِ رَبِّكَ وَلَا تُطِعْ مِنْهُمْ اٰثِمًا اَوْ كَفُورًاۚ ﴿٢٥﴾ وَاذْكُرِ اسْمَ
رَبِّكَ بُكْرَةً وَاَصِيلًاۚ ﴿٢٦﴾ وَمِنَ الَّيْلِ فَاسْجُدْ لَهُ وَسَبِّحْهُ لَيْلًا
طَوِيلًا ﴿٢٧﴾ اِنَّ هٰٓؤُلَآءِ يُحِبُّونَ الْعَاجِلَةَ وَيَذَرُونَ وَرَآءَ هُمْ
يَوْمًا ثَقِيلًا ﴿٢٨﴾ نَحْنُ خَلَقْنَاهُمْ وَشَدَدْنَآ اَسْرَهُمْۚ وَاِذَا شِئْنَا
بَدَّلْنَآ اَمْثَالَهُمْ تَبْدِيلًا ﴿٢٩﴾ اِنَّ هٰذِهٖ تَذْكِرَةٌۚ فَمَنْ شَآءَ اتَّخَذَ
اِلٰى رَبِّهٖ سَبِيلًا ﴿٣٠﴾ وَمَا تَشَآؤُنَ اِلَّآ اَنْ يَشَآءَ اللّٰهُۜ اِنَّ اللّٰهَ
كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًاۙ ﴿٣١﴾ يُدْخِلُ مَنْ يَشَآءُ فِى رَحْمَتِهٖۜ
وَالظّٰلِمِينَ اَعَدَّ لَهُمْ عَذَابًا اَلِيمًا﴿﴾

Meali Şerifi

Filhakika biz indirdik biz sana Kur'anı ceste ceste 23 O halde sabret rabbının hukmünü vermesi için de

itaat etme

onlardan bir âsime veya nanköre 24 Ve rabbının ismini an hem irken hem ikindiyin 25 giceden de ona secde et ve tesbih et ona uzun gece 26 Çünkü onlar pîşini severler ve önlerindeki ağır bir günü bırakırlar 27 Biz yarattık onları ve kundaklarını biz bağlâdık, dilediğimiz vekıt de kılıklarını tebdil ederiz. 28 İşte bu bir tezkiredir, dileyen rabbına bir yol tutar 29 Maamafih Allah dilemeyince dilemezsiniz, çünkü yegâne alîm, hakîm Allahdır 30 O dilediğini rahmeti içine kor, zalimlere ise elîm bir azâb hazırlamıştır 31

23. ﴿اِنَّـا نَـحْنُ نَزَّلْـنَـا عَلَيْكَ﴾ başkası değil, biz ancak biz indirdik sana ﴿الْقُرْاٰنَ﴾ Kur'anı - insana doğru yolu gösteren ve o şarabı tahûr neş'esini sunan Kur'anı ﴿تَنْزِيلاً﴾ tenzil suretiyle - ya'ni bir def'ada değil, zaman zaman fasıla ile yirmi üç senede ceste ceste ki ilk insan hılkatında olduğu gibi bunda da terdicî tekemmül ve tarakkî ka'idesine bir uygunluk vardır. Bununla önceden mezkûr olmıyan bir çok şeyler olacak ve bu va'dolunan şeyler muhakkak vuku' bulacaktır

24. ﴿فَـاصْبِرْ لِـحُكْمِ رَبِّكَ﴾ onun için acele etme de rabbının hukmünü vermesi için sabret - bugün son nusret ve muvaffakıyyete irdirivermeyip de mükellef ve mübtelâ kıldığı bir takım mesa'i ve mücahedelerin zorluğuna tehammül et, ileride vereceği hukmü gözet, çünkü bu çekilen zahmetlerin güzel

bir akibeti var, ﴿وَلَا تُطِعْ مِنْهُمْ﴾ sabırsızlık edip de o insanlar içinden ﴿اٰثِمًا﴾ bir

âsime - günaha da'vet eden bir günahkâra ﴿اَوْ كَفُورًا﴾ veya küfre da'vet eden nankör bir kâfire

itaat etme. 25. ﴿وَاذْكُرِ اسْمَ رَبِّكَ﴾ Ve

Sh:»5514

rabbının ismini an - «وَاسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلٰوةِ» mantukunca sabr ile beraber ezan

ve namaza devam eyle ﴿بُكْرَةً وَاَصِيلًا﴾ -

BÜKRE, irken demek olup ir sabaha ve sabahtan öğleye kadara ıtlak onulur.

ASÎL, ikindi ve akşam üzeri olmakla beraber öğleden akşama kadar ıtlak olunur. Bu suretle «

بُكْرَةً وَاَصِيلًا» sabahtan akşama kadar demek olup bunda sabah, öğleyin, ikindi namazları dahil

olur. 26. ﴿وَمِنَ الَّيْلِ﴾ Ve geceden de - ya'ni gecenin ba'zı cüz'ünden de

﴿فَاسْجُدْ لَهُ﴾ ona, ya'ni rabbına secde et - burada «fa» ile «فَاسْجُدْ» emri «وَاذْكُرِ»

emrini de beyan ederek ondan da murad namaz olduğunu anlatır. Secde, zikri cüz iredei küll tarikıyle

salâttan mecazdır. Gecenin ba'zı cüz'ü de akşam ve yatsu demek olur.

﴿وَسَبِّحْهُ لَيْلًا طَوِيلًا﴾ Hem de ona uzun gece yâhud geceleyin uzun uzadıya tesbih et - bunda da Sûrei Müzzemmilde geçtiği üzere Peygambere teheccüdün vücubuna tenbih olmakla beraber rabının hukmü gelinceye ve onun Allaha tesbîh ve tenzîh ile müteyakkızâne ibadet ve hazırlık ile geçirilmesi lüzumuna da işaret vardır. Bu işaretin dolayısiyle ümmete aid olacağı da unutulmamak lâzım gelir. 27. ﴿اِنَّ هٰٓؤُلَآءِ﴾ Çünkü onlar - ya'ni kâfirler ﴿يُحِبُّونَ الْعَاجِلَةَ﴾ ilh... ﴿يَوْمًا ثَقِيلًا﴾ - Bu ağır gün önlerindeki Kıyamettir. 28. ﴿وَشَدَدْنَآ اَسْرَهُمْ﴾ - esaret maddesi olan esr, aslında sıkı bağlamak ma'nasına masdar olup bağlamak vasıtası olan kayd-ü bende de ıtlak olunurki burada hılkat bendleri, bedenlerin mafsıllerini bağlayan uruk-u a'sab ve adalât

gibi rabıtalar ile tefsîr olunmuştur. Biz bu «şeddi esri» mealde kundaklarını bağlama ta'biriyle ifade etmeği muvafık bulduk ﴿وَاِذَا شِئْنَا بَدَّلْنَآ اَمْثَالَهُمْ﴾ - burada tebdili emsâl mimin kesriyle misilden, kendilerini ihlâk eder, yerlerine diğer misillerini halk ederiz ma'nasına, tebdili zevat ma'nasına

dahi olabilirse de sıfat ve kılık ma'nasına mimin fethiyle meselden olarak tebdili sıfat ma'nâsına olmak daha muvafıktır. Netekim Sûrei vakıada « عَلٰٓى اَنْ نُبَدِّلَ اَمْثَالَكُمْ وَنُنْشِئَكُمْ فِى مَالَا تَعْلَمُونَ » de bu ma'nâ zâhir idi 30. ﴿وَمَا تَشَآؤُنَ اِلَّآ اَنْ يَشَآءَ اللّٰهُ﴾ - bu âyet cebr-ü kader mes'elesinde ma'rekei ârâ olmuş ise de bunda kullara da meşiyyet isbat edilmiş olduğunda ve maamafih onun mutlak olmayıp meşiyyeti ilâhiyyeye tevafuk ile mukayyed bulunduğunda şübheye mahal yoktur. Binaenaleyh mes'uliyyet, abde, huküm Allah muzaftır. Onun için kul mukadderatını keyfine göre çizemez, meşiyyeti ilâhiyye dairesinde mes'uldür. Allah tealâ ise hiç mukayyed olmıyarak dilediğini yapar, yol onun ta'yin ettiği sevab ve ıkab onun ahkâmıdır. O dilediğini yapar. Bundan dolayı 31. ﴿يُدْخِلُ مَنْ يَشَآءُ فِى رَحْمَتِهٖ وَالظّٰلِمِينَ اَعَدَّ لَهُمْ عَذَابًا اَلِيمًا﴾ - diye biri rahmetine, biri azâbına giden iki yol göstermiştir. İşte insan gösterilen bu iki yolun arasında mübtelâ olmak üzere yaratılmıştır. Kısmen bâlâda iyzah olunan bu va'd-ü vaîd, gelecek Sûrelerde de tahkık ve tafsıl olunacaktır.